

Újratervezés

Christie McDonald–Susan Rubin Suleiman, *French Global : Une nouvelle perspective sur l'histoire littéraire*, Paris, Classiques Garnier, 2014. 752.

Mondják, a perspektíva szabályainak megfelelően szerkesztett képeken jól megkülönböztethető a távlat, a részletek távolsága, a kép mélysége. A *French Global* francia alcímében is azt sugallja a perspektíva szóhasználat, hogy a nézőpont elég eredményes a megfigyelt jelenség, az irodalomtörténet áttekintésére. A főcím nehezen fordítható, talán nem is érdemes kísérletezni vele, hiszen a franciák sem tették. A könyv ugyanis a *French Global. A New Approach to Literary History* címmel a Columbia University Press kiadásában 2010-ben megjelent angol nyelvű mű fordítása, melyet a szerzők helyyel-közzel módosítottak. Bár nem előzmény nélküli, mégsem mindennapos, hogy a francia irodalom legújabb története előbb angol nyelven, az Egyesült Államokban látott napvilágot, de az méginkább felkelti az érdeklődést, hogy francia fordításában megőrizték az angol főcímet. Abban az országban, ahol az irodalmi mezőre náció és narráció rendkívül szoros kapcsolata volt a jellemző, s ahol az irodalmi termés csúcspontját és zsinórmértékét igen sokáig a klasszicizmus jelentette, mert leginkább ez az irányzat jelenítette meg a francia értékeket. Abban az országban, ahol az Európa-szerte elterjedt globalizáció fogalma helyett a mondialisation műszó terjedt el széleskörűen. A magyarázatot persze nem bízták a véletlenre (értsd: olvasóra), a francia kiadásért felelős Emmanuel Bouju rövid, a Harvardon oktató szerkesztőpáros, Susan Rubin Suleiman és Christie McDonald hosszabb előszavát éppen e nézőpont, a french global értelmezésének szenteli. Bouju azzal indokolja a főcím megtartását, hogy egyfelől első látásra egyértelművé akarták tenni, hogy ugyanazt a könyvet tartja kezében az olvasó, amely 2010-ben az Államokban, Franciaországban és világszerte „nagyot szólt” a francia irodalomtudománnyal foglalkozó szakemberek köreiben. (A frankofón irodalommal foglalkozó internetes oldalak közül a mérvadó fabula.org például általában elismerően, sőt lelkesedéssel üdvözölte.) A felelős szerkesztő másfelől és kiváltképp azzal érvel az angol főcím mellett, hogy a *globális megközelítés* francia szokásjogtól eltérő „idegenségét” áll szándékukban világgá kürtölni. A globális megközelítés elsődleges célja pedig az, hogy a másságot a francia irodalmon, nyelven és nemzetben belül úgynevezett mélyfúrásokkal mutassa meg. A huszonkilenc írást közlő kötetet meghatározó alapkérdés az, újra lehet-e olvasni az egész francia nyelvű irodalom történetét a középkortól napjainkig globális avagy mondiális (urambocsa’ egységes?) nézőpontból.

A globális jelzőt az angol nyelv felől értelmezve megállapítható – így a szerkesztők –, hogy a földgolyó (*globe*) és a világ (*monde*) a XVI. században, éppen akkortájt vált rokon értelmű szavá, amikor az Óvilág elkezdte felderíteni és kiaknázni az Újvilágot. A szó az Oxford English Dictionary szerint az egész világot, a teljességet, az egyetemességet jelenti. A szerkesztők elhatárolódnak a szó totális vagy totalizáló jelentésétől, attól, amely elsősorban a globalizáció névvel illetett gazdasági jelenségnek leginkább negatív velejáróihoz társul (tőkekoncentráció, egységes világpiaç, a kulturális különbözőséget eltörlő, uniformizáló termelői, fogyasztói normák világméretű elterjesztése stb.), a kultúra területén pedig a kulturális és ideológiai gyarmatosításhoz. Ők egy „kihívó” élő metaforát feleltetnek meg a szónak, a GPS (Global Positioning System) készülékét. Ez a szerkezet ugyan jól meghatározható műholdakhoz kapcsolódik, olyanokhoz, mint amelyeneket például az Egyesült Államokban éppen a Honvédelmi Minisztérium hozott létre, de amely

használói számára mégis változatos, sokféle, sőt esetleges útvonalak bejárását is lehetővé teszi. A kötetet a készülék analógiájára tehát nem csupán egyéni használatra szánják, hanem figyelmeztetnek arra, hogy akár az irodalomtörténeti földmérés és térképészet területén is célszerű lehet vele tájékozódni. De hogyan lehet utakat mutatni, és nem teljes térképet? A kérdés egyszóval az, hogy maradhat-e valami csupán megközelítés úgy, hogy ne legyen belőle elbeszélés? A földgolyót, a világot tehát a kötet Yale, Princeton, Harvard, Montréal egyetemeken oktató kitalálói és szerzői kapcsolódások olyan hálózatoként határozzák meg, amelyben a különbségeket kiemelő hangsúly valamely nyelven vagy nemzetben belül, illetve a nyelvek és nemzetek között egyenértékű. A szerkesztők fontosnak tartják megemlíteni, hogy előzményüknek tekintik az 1989-es Denis Hollier-féle irodalomtörténetet (*A New History of French Literature*, Cambridge, Harvard University Press; *De la littérature française*, 1993), amely, jegyezzük meg, a Szegedy-Maszák Mihály–Veres András szerkesztette irodalomtörténeti kísérlet szemléletének is fontos ihletője volt. A két francia irodalomtörténeti vállalkozás nemcsak azért rokon, mert előbb látott angol, mint francia nyelven napvilágot, de azért is, mert mind Hollier, mind Suleiman és McDonald olyan szakemberekkel dolgozott, akiknek többsége külföldi avagy külföldön élő francia volt. Az ötlet, hogy volna-e olyan francia, aki ne mosolyogna meg egy olyan francia irodalomtörténet gondolatát, amelyet Franciaország határain kívül alkotnának meg, s amely két évszázaddal ezelőtt Chateaubriand-t még megmosolyogtatta,¹ a XX. század végére megvalósult. Franciaország már nem a világ közepe, s bizony immár Franciaország határain kívülről is szemlélik és írják a francia irodalom történetét. Ráadásul fittyet hánynak az epikára, az egynemű történetmondásra. De míg Hollier irodalomtörténetének legfeltűnőbb újszerűségét a különböző történelmi dátumokhoz (nem évszázadokhoz, irányzatokhoz vagy szerzőkhöz) kapcsolódó események szerinti tagolás jelentette, a *French Global* szerzőinek nézőpontja ennél radikálisabb: az irodalomnak egyszerre több tulajdonságára képesek figyelni, és a köztük levő kapcsolatokra is. Olyannyira, hogy az olvasóban valóban felmerül a kérdés, történetet olvas-e egyáltalán vagy valami mást. Mindenesetre nem az irodalmi termés teljes és kimerítő történeti leírását, nem „nagy elbeszélést”.

A „nemzeti tétet”, Lanson nyelv-történelem-nemzeti irodalom egységének fogalmát lényegében 1968 „robbantotta föl”. A szerkesztők ugyanakkor figyelmeztetnek arra is, hogy a nemzeti irodalmak meghaladásának fontossága a második világháború időszakához, az Egyesült Államokban 1949-ben napvilágot látott, azután Európában is igen sokszor kiadott Wellek-Waren-féle *Az irodalom elmélete* című könyvköz köthető. A *Weltliteratur*, a nagy szintézis, az irodalom egyes számban manapság már nem alkalmas a vizsgált jelenség leírására, s ezt a hatvanas évek óta több fontos fejlemény bizonyította: a hatvanas évek elméleti robbanása, a *Cultural Studies* térhódítása, a feminista forradalom, a frankofón irodalmak elismerése, a nyelvi fordulat. Így a nemzet és elbeszélés szent és sérthetetlen azonosságának gondolata az 1980-as évekre bomlott meg valójában.

Utóbbi hatására a francia irodalom tanulmányozása valóban és szó szerint kívül került a francia határokra (Maghreb, Québec, Mauritius), s ebből természetesen következett saját és idegen, központ és perifériák viszonyának tanulmányozása is. Ezek a problémák tulajdonképpen minden irodalomtörténeti korszak kapcsán

---

¹ «Quel Français ne sourirait pas à l'idée d'une histoire de la littérature française composée en dehors des frontières de la France ?»

felvethetők. A legfontosabb kérdés tehát az, lehetséges-e „az” irodalmat a középkortól napjainkig globális/mondiális (*világirodalmi*) perspektívából összekötni a középkortól napjainkig?

Más elméleti megfontolásokat is kamatoztatnak a kötet tanulmányai. Kiindulva abból, hogy a múlt újraolvasása nem más, mint az, ahogyan a jelent olvassuk, fontosnak tartják a nyelv-irodalom-kultúra ezredeleji kapcsolatának újraértékelését. Az újraértékelés egyik okaként említik a szerkesztők azt is, hogy sok humán egyetemi szak szűnt meg Amerika-szerte. A humán tudományok fenyegetettsége és tévesztése, az „értékmentő gesztus” tehát a tengerentúlon és mifelénk egyként indokolja az irodalomtörténet-írás időszerűségét.

De hogyan lehet „globálisan” szemlélni az irodalom történetét anélkül, hogy „totális” irodalomtörténetet írának?

Mindenekelőtt úgy, hogy a szerzők szakítanak a történeti elbeszélés vonalszerű folytonosságának elvével. Efelől az elv felől hiányként, aránytalanságként érzékelhetőek a kollázs ismérvei szerint kirakott képek, útmutatások.

A kötet szerzői Hélène Cixous-ra, Assia Djebarra vagy Julia Kristevára például többször hivatkoznak, mint Heideggerre vagy Ricœur-re; Abélard-t Abd-el-Káderrel olvassák össze; *Françafrique* (Franciafrika), a frankofónia és a posztmodern mondializáció összefüggéseiről külön fejezet szól, ugyanez a helyzet a Montevideóban született és Uruguayban nevelkedett francia költővel, Jules Supervielle-el.

Natasha Lee *Perspectives planétaires au Siècle des lumières* címmel közölt tanulmányában a globális egyenesen a planetáris szinonimájaként jelenik meg; a XVIII. századi felfedezéseket és kereskedelmi mozgásokat vizsgálva az emberi változatosság új fogalmát a századvégi irodalmi és tudományos szövegekben mutatja meg. Verena Andermat Conley *Irodalom, tér és francia nemzetállam 1950 után* című írását például éppen az angol globalizáció-francia mondializáció fogalompárossal indítja, s a második világháború utáni francia irodalom történetének és elméletének átalakulását vizsgálja, és azt, hogyan hat napjainkban a technológia és a digitális társadalom a kultúrára és irodalomra, hogyan változtatja azokat olyan eljárásokká, amelyek megszüntetik a műfaji különbségeket. S végül Beckettnek a „Mit tanult az élettől?” kérdésre adott válaszát idézve a „precious little”, az értékes apróságban jelöli meg, mivé válhat manapság az irodalom. Valami olyasmivé, így a válasz, ami hibrid formáival immár olyan „francia”, amely valójában globális. Érdemes együtt olvasni ezt a szöveget a Dartmouth College tanárának, Lawrence D. Kritzmannak *Intellectuels sans frontières* címmel közölt, öt kortárs gondolkodót tárgyaló (Étienne Balibar, Jean-Luc Nancy, Tahar Ben Jelloun, Julia Kristeva, Jacques Derrida) tanulmányával, amely éppen a nemzetállam válságát elemezve ír a francia vendégszeretetről («l'hospitalité française»), a kulturális hegemoniára alapozott közösség gondolatának tarthatatlanságáról. Susan Rubin Suleiman *Choisir le français : la langue, les étrangers et le canon* címmel Becketttről és Némirovskyról, két „máshonnan jött” idegenről ír; arról, hogy az egymástól jelentősen eltérő két író munkásságában miként jelenik meg az idegenség tapasztalata. Sorolhatnánk a szövegeket tovább, de talán a kiragadott példák is megmutatják, hogy a *French Global* franciája próbál nem hagyományosan francia lenni, globálisa pedig elég sokféle a „worldwilde”-tól a „nem-európai” jelentésen keresztül el egészen a „nyugat-európaiktól eltérőig”.

A *French Global* alapvető törekvése tehát a francia irodalom fogalmának kiszélesítése, annak a vizsgálata, hogy felfogható-e úgy, mint ami több is, más is, mint francia irodalom.

A könyv a két bevezető után három nagy részre oszlik: terek (espaces) – mozgások (mobilités) – sokféleségek (multiplicités) címszavak alatt sorakozik az önállóan is olvasható huszonkilenc tanulmány. Mindhárom nagy főcím jelzi a mozgékony, mozgatható, az átcsoportosítás képességét és lehetőségét, a fogalmak többes számban való használandóságát, s tulajdonképpen mindegyik a „global” fogalmának – nem mindig és nem föltétlenül rokon értelmű – megfelelője. Mindenesetre az „új távlat” a francia nacionalizmus kritikájaként is olvasható, és előtérbe állít olyan ellenkánonokat, amelyeket a belülről szemlélt francia nemzeti eszméktől és irodalomtörténettől idegennek tekint. Kérdés, hogy vajon minden e kötetben vizsgált jelenség kapcsán helytálló-e ez az idegenség, vagy sok esetben mindössze máshová helyezett hangsúlyokról, netán behelyettesítésekről van szó. Ez a helyzet például Phillip John Usher „globalizáló” olvasatainak esetében. A szerző a XVI. századi földrajzi- kulturális határok és az irodalmi megnyilvánulások összefüggéseit vizsgálja, s a peregrináció irodalmának kanonizált szerzőit értelmezi, Ronsard és Henri Castela, valamint Rabelais és Denis Possot írásaiban.

A tárgyalt és idézett szerzők, majd művek mutatója, s végül a tanulmányírók rövid bemutatása és írásaik pár mondatos rezüméje zárja a könyvet, s ez jól segíti a tájékozódást. Újat hoz a saját fordítottságát főcímében is fitogtató mű abban is, hogy az írások végén, a szerzőkével együtt szerepelteti a fordítók nevét. A mű szelleme indokolja is, hogy a kiadó vagy a szerkesztők szakítsanak a fordító láthatatlanságának elvével. A szakfordítók a szakfordítás szokásjogának megfelelően általában a szépirodalom fordítóinál is láthatatlanabbak, amit azzal a nem föltétlenül tartható indokkal szokás elintézni, hogy a fordított szakszövegnek átlátszónak, „transzparensnek” kell lennie, nem vonhatja magára a figyelmet. A *French Global* nyelve pedig igencsak felhívja magára a figyelmet, már csak azért is, mert mert igen szép számmal használják a szerzők angol(szász) műszavakat (worlding, code-switichings, side-by-sideness stb.) is.

Mindent összevetve a *French Global*nak sikerül átértékelnie nyelv és ország kapcsolatát. Olvastán óhatatlanul eszünkbe jut, talán a magyar irodalom történetét is szívesen látnánk egy, a globális perspektíva szabályainak megfelelően szerkesztett képen. Jobban meg tudnánk különböztetni a részletek távolságát, a kép mélységét. És az újratervezést.

Jeney Éva